

Joan Rosàs
**PARET
MESTRA**

Recreació a la cuina vella

PARET MESTRA

RECREACIÓ A LA CUINA VELLA

Joan Rosàs Reverté

PARET MESTRA

RECREACIÓ A LA CUINA VELLA

L'AVENÇ

Barcelona

2025

Barcelona, octubre de 2025

© del text, Joan Rosàs Reverté

© de les imatges, arxiu familiar; excepte la de la pàgina 20, d'autor desconegut, cedida per Joan Dantí Pañach, i la de la pàgina 148, també d'autor desconegut, cedida per Pere Ciurans Mas

© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2025

Mallorca 221, sobreàtic

08008 Barcelona

www.lavenc.cat

www.llegirencatala.cat

La traducció del fragment d'*El tercer ull* és de Roger Alier (Destino); la dels fragments de Jun'ichirō Tanizaki és d'Albert Nolla (*Elogi de l'ombra*, Angle); i la del poema «Resurrecció» de Vladimír Holan, de Jaume Creus (dins *L'alè de cada nit*, La Guineu). La resta de textos citats els ha traduït l'autor ad hoc.

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

Correcció: Miquel Saumell

Imatge de la coberta: La paret de ponent de la cuina vella de ca l'Espardenyer de Santa Eulàlia de Ronçana, protagonista de l'obra (foto de l'autor)

THEMA: DNX 1DSE-ES-JA 3M 2ADC

ISBN: 978-84-18680-60-1

Dipòsit legal: B. 16858-2025

Impress a Gráficas 94

Es reserven tots els drets.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública

o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada

amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.

Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)

si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra

(www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

Només quatre línies breus per a un agraïment llarg a en Florenci de Ripoll, que, atent, savi i perspicaç, s'ho ha remirat. I no pas menys per a en Miquel de casa, perquisidor d'errors, escrutador de lletres. És per ells dos que llegiu el que ve. L'ase em fum si a aquest parell els passa res per malla.

Mi Isabel está cada día mejor. En entrando yo en la recreación, como no es muchas veces, deja su labor y comienza a cantar: la madre fundadora viene a la recreación, bailemos y cantemos y hagamos son.*

Carta des de Toledo de santa Teresa de Jesús
al P. Jerónimo Gracián (potser l'any 1576)

* Isabel és una nena, germana del P. Jerónimo Gracián, que va vestir l'hàbit carmelità a Toledo.

I

Quan vaig posar les mans a la tasca eren les nou en punt del matí. Ho sé ben cert perquè en aquell moment el campanar aviava sagrera avall els quatre quarts i, tot seguit, amb la parsimònia habitual, les nou campanades de les hores. Les vaig comptar d'esma.

Armat amb la rasqueta nova de trinca posada al rest, vaig emprendre amb l'acer encara verge la pintura vella que cobria el mur. Estava mal adherida a la capa de sota i va saltar amb facilitat. Una franja de color, de l'amplada de la fulla de l'eina, va caure a terra. Era un verd molt passat de moda, que brujava ostensiblement. Devia fer trenta o quaranta anys que havien pintat aquell espai per darrera vegada i, amb el temps, s'havia engrutat amb tot de substàncies indefinides. Tèrboles.

La pel·lícula verda era feta d'un material sintètic d'aquell que, quan era jove, en dèiem modern, del tot inadequat per ser aplicat sobre pintures velles fetes a la calç o a la cola. Segur que ho devien dir clarament les instruccions impreses al paquet. Però això són coses que ningú no sol llegir. Com la majoria del que s'escriu.

Sota del verd va aparèixer ben nítid el color anterior. Era un rosa pagesívol que es volia emmirallar, infructuosament, en els pisos urbans del seu temps. A l'instant vaig recordar-lo de la infància, quan acompanyava el pare a cobrar el lloguer anual i

ens rebien en aquesta cuina mateixa. Una cuina nominal, perquè el seu altíssim càrrec ja aleshores havia estat amortitzat i s'havia convertit en menjador anodí.

La campana de les hores va insistir des del cloquer de la paròquia fent el repicó de les nou. En sentir el toc, l'esgarripança em va seguir el muscle esquerre —o era només un pressentiment?—, suau com la marinada en un captard d'agost. Em va venir al cap l'oncle Joanet. Em va fer estrany perquè, malgrat que aquella era la casa de la seva infància i joventut, ni ell ni cap dels de la seva generació no eren d'aquest món des de feia un grapat d'anys. Era germà de l'avi. Casat amb la tia Roseta. No van tenir fills. Li agradaven, a ell, les campanes.

L'oncle era intel·ligent i discretíssim i per això rarament manifestava els seus gustos. Calia endevinar-los-hi.

Com que parlava poc, quan ho feia jo me l'escoltava. Ponderava com eren antigament les campanes del poble, tan grans i carregades de plata. Tenien, deia, un dring singular que les feia excel·lir entre totes les altres. Un dring que es podia sentir del Portal Nou de Barcelona. M'ho vaig prendre com una contalla, poc creïble, dels temps immemorials d'aquells vells. Però l'oncle mai no deia les coses perquè sí i a mesura que m'he anat fent gran he arribat a creure que tot era ben cert i que ell mateix les havia sentides de tan lluny en els anys ja remots de la seva infantesa.

Amb l'aire a favor, en un país majoritàriament rural, en hores de silenci, ¿podeu assegurar que sigui impossible sentir a trenta quilòmetres escassos el ressò d'una campana gran?

A força d'anys he après que quan fonien campanes el costum obligava a barrejar plata amb el coure; que a Barcelona existí realment el Portal Nou, i que era per allí per on entraven a la ciutat en temps de l'antigor els que hi venien des de Santulària. I si es mira ben mirat es veu que la serra de Marina obre un trau per deixar passar el Besòs i que si algú pogués tirar una línia ben recta del campanar del poble fins al trau,

la prolongació passaria a tocar del lloc on s'obria el Portal. Amb tants d'indicis irrefutables, no trobeu agosarat negar-li el crèdit del tot, en aquest cas, a un home que, en tots els altres, era solvent?

L'any 1936, quan vingué la revolució de bracet amb la guerra, diu que, després de cremar tot allò que hi havia de combustible a l'església, van escometre les velles campanes. Es veu que el seu material devia ser imprescindible per fabricar munició. Dos o tres homes armats amb malls les van batre tot el dia fins que el bronze, badat, va caure a trossos. Els veïns ho espiaven de darrere les finestres i mig segle més tard encara contaven amb esglai la malifeta i els terribles laments del metall sagrat.

Avui potser una campana és no res. Però les campanes d'abans podien rebre sagraments gairebé com les persones i gaudien de poders espirituals altíssims. Una campana no era un objecte prefabricat que es comprava a la botiga. Una campana pesa i, en aquella època de camins impossibles, acostumaven a fer-les allà mateix, a peu de campanar. Almenys les més grosses. La gent, poc feta al procedir de la tècnica, s'ho mirava amb ulls admiratius. El mestre de senys els feia una campana concreta per a ells, per a la seva comunitat humana. Un mestre de senys no és com el ferrer, l'espardenyer o el fuster, que són veïns com els altres. Ni tan sols és com un sanador, que ve d'uns quants pobles enllà a fer la seva tasca, potser especialitzada però sempre comprensible. El mestre de senys era un desconegut, un estrany, un personatge que tot just arribava i ja havia posat a les seves ordres ferrers, fusters i oficials del poble i que treballava amb tècniques espectaculars, incomprensibles, pràcticament màgiques, mentre el rector anava fent cerimònies i rituals extraordinaris per garantir l'èxit d'aquell foraster quasidemiürg.

El resultat del seu treball no era sempre reeixit, perquè els processos artesanals no tanquen mai del tot les portes a l'atzar

i a la gràcia. Per això els seus fruits poden ser tan bonics. A vegades calia refondre la campana. Tots seguien neguitosos la labor i hi aportaven vinagre, cera, ous, palla, oli i totes aquelles coses que, incomprensiblement, eren tan necessàries. I carbó i llenya, perquè vol molt de foc, fer una campana. Com tindria ànima, si no? Quan, igual que un nounat, sortia, perfecta, de la seva matriu irrepètible, tots se sentien feliços.

A l'hora de fondre el metall cadascú recercava què podria haver. Petits i grans. Qui menys tenia potser llençava a la massa candent un tros d'aram d'un atuell inservible. Potser els pobres de solemnitat només podien llençar-hi una malla de coure, mes no planyien els seus conjurs i oracions, ells, que en sabien un niu, avesats, com estaven, a fer de salmaires. Però gairebé tothom hi tirava com a mínim una moneda d'un cert preu. La canalleta hi acudien amb la seva peça de plata i així, de vells, quan sentissin la campana ho podrien recordar. En ple segle xx es mantenia el costum. I mai no faltava algun ric presumit que hi llençava una unça d'or.

Els tècnics, que tot ho pesen i mesuren amb instruments de precisió, han analitzat algun cop el metall de les campanes i certifiquen que, en totes, el percentatge de plata hi és irrellevant. Però, per mi, els tècnics poden anar garlant, si volen, com les mallerengues. Perquè tots els vells de Tarragona, per posar només un exemple, sabien bé prou que la Vedada de la seva catedral tenia tant de bronze com d'argent. I és cosa coneguda arreu que en fer la campana de l'ermita de San Nicolás de Velilla, allà enllà, a l'Aragó, van fondre-hi una de les trenta monedes de Judes. D'aquí venen els miracles de la fatídica campana. Importa, doncs, ben poc el pes de la plata quan se sap la seva procedència i qualitat.

La campana de Velilla era antiquíssima i tocava, òrfena d'ajut humà, per anunciar fets nefastos, del tot extraordinaris. Procedent d'aneu a saber on, va pujar tota sola Ebre amunt, surant sobre les aigües. Els tortosins, amb uns ulls com

taronges, la van veure com passava per davant de la ciutat entre dos ciris encesos. Tots els esforços dels pobles riberencs per pescar-la van ser inútils. Però els de Velilla, que devien conèixer l'art antic —avui oblidat— de caçar unicorns, hi van enviar dues donzelles verificades i la campana els va venir mansament a les mans. La van penjar a l'espadanya de l'ermita. L'any 711 va anunciar l'arribada dels àrabs a Espanya i el 1485 l'atemptat mortal i sacríleg contra el sant inquisidor fra Pere Arbués. Va proclamar la mort de Ferran el Catòlic, la d'Isabel l'emperadriu i la del rei Sebastià de Portugal. El 1552 va fer saber, molt abans que n'arribessin noves, el desastre cristià a la batalla naval de Ponza.

No és la meua intenció d'embrancar-me ara en llargs ets i uts, disquisicions i arguments sobre l'autenticitat de la moneda que conferia aitals virtuts a la famosa campana, ni d'entrar en constatacions dels fets portentosos que se'n contenen. Per al nostre propòsit, donem-ho tot per bo i tornem a aquells estudis minuciosos dels metal·lògrafs.

Asseguren que la qualitat del metall i el percentatge d'argent que porta no incideix en la sonoritat de la campana. Que vagin en nom de Déu! Això ho devia escriure algú que dels metalls potser en sabia massa, però en sabia ben poc de la natura dels homes.

Podria ser que la plata no fes variar les vibracions que els emissors acústics produeixen, però, sense cap mena de dubte, millora el so de les campanes, perquè el so només es fa perceptible a dintre del qui escolta.

Havia sentit a dir que en temps passat hi havia hagut a la parròquia un sagristà, campaner, manfasser i factòtum del rector. Era, necessàriament, un xafarder. A casa teníem en aquella època el correu del poble. Un terme d'un centenar de masies escampades i una dotzena d'arrecerades a la sagrera parroquial que no es tocaven les unes amb les altres, però que es podien comunicar amb un crit. El meu pare no havia complert els cinc

anys quan el van enviar a portar a una casa propera la seva primera carta. Investit de l'altíssima dignitat d'hereu carter, va sortir enarborant el sobre. Encara no havia fet vint passes que els ulls de fura del campaner ja el van haver clissat.

—Oh, Joan, sí que ets gran! Ja reparteixes el correu! I doncs, a qui li portes, aquesta carta?

La criatura era un pobret carter novençà sense domini de l'ofici. Però tenia ben clar el secret professional.

—Mentre ho sàpiga jo, ja n'hi ha prou.

I va seguir, impertèrrit, el seu camí.

La batxilleria de l'altre era tanta, que va córrer a casa meva a explicar-los la feta. I per això avui, que ha passat gairebé un segle, encara ho sé i puc contar-vos-ho.

Vet aquí la clau de tot: «Mentre ho sàpiga jo, ja n'hi ha prou».

Els tafaners poden anar analitzant tants de metalls com vulguin i treure les pertinents conclusions i amb precisió científica ens diran quanta plata porta l'aliatge. Però cap anàlisi no els permetrà de descobrir que aquell anell de plata de poca llei que va tirar la noia a la fornal, l'hi havia donat l'àvia poc abans de morir. Mentre ella ho sàpiga, n'hi ha prou. En sentir la campana, cadascun dels feligresos hi escolta la veu de la seva plata.

La campana no era, pròpiament, un objecte. Totes tenien el seu nom i algunes renom i tot. I per ells les coneixia la gent. Solien portar-lo escrit en relleu en el bronze, juntament amb tot d'altres informacions: qui l'havia encarregada, qui era el mestre de senys que la va fer, l'any de la fosa i fins i tot alguna fórmula de devoció o de conjur.

La campana de Velilla —per seguir amb el nostre exemple— reforçava els seus poders amb la inscripció d'un hexàmetre copiat de les celebrades profecies de la sibil·la de Cumes. Les campanes dels nostres poblets, més pràctiques que clàssiques, solien dur inscrites sentències com ara aquesta, que fou tan corrent: «Vivos voco, mortuos plango, festa decoro,

fulgura frango» («Crido els vius, planyo els morts, celebros les festes, desfaig els llamps»).

I és que les campanes tocaven a casament, a bateig, a morts, a oració, a temps, a festa, a sometent... A tot allò que convocava una comunitat humana. A tot el que fa que un poble sigui més que una suma de persones. I les persones, en sentir-les, sabien que ser persona és més que viure.

A tothom li és evident que les campanes no van ser fetes per fer vibrar l'espai, sinó per fer dringar una comunitat humana. Per això el rei —en aquell temps hi havia reis de debò— condemnava campanes que havien secundat rebel·lions. Les feia presoneres, n'exigia un rescat, o bé les castigava a restar mudes durant anys o fins i tot les sentenciava a morir i les feia fondre.

És del tot diferent que convoqui i protegeixi els feligresos un metall fred, matèria neutra, o que ho faci la veu de les joies familiars: l'anell de casament de la mare, les arracades de la besàvia llegendària... Que ho faci un aparell que es pot comprar amb diners o una obra que porta alguna cosa de cadascun de nosaltres, de la nostra sagrada intimitat.

Un cop la campana ja era fosa amb èxit, calia encara seguir un llarg procés: s'havia de polir, posar-li el batall, subjectar-hi una tremuja de roure impressionant... I, finalment, batejar-la.

Arribat el gran dia, la campana, nova de trinca, penjava una cana enlaire suspesa d'un trespeus fet amb antenes de fusta lligades amb cordam. Tot el poble acudia a corrua feta al vell cementiri, a la porta de l'església, a sota el campanar. Mudats amb roba de festa major. Les dones cobertes amb la mantellina. Les més velles amb caputxa. Allò era una cerimònia sagrada.

Per un ull buit del cloquer treia el nas una grua senzilla, construïda amb només un tornapunts que, vist des de baix, aparentava una gran precarietat. Al seu extrem hi havien lligat un ternal, les cordes del qual arribaven fins a terra i s'enrotllaven com una serp sobre els túbuls de les fosses dels morts.

Els menuts hi portaven rams de flors casolanes i la campana era enflocada, engarlandada i enramada. Tots s'hi acostaven a admirar-ne el gruix i el pes, la bella factura, els relleus, les inscripcions. L'acaronaven. La tustaven amb els artells de les mans per mirar d'endevinar-ne el so. I feien comentaris.

De sobte els capellans —com més millor— sortien de l'església. Al davant els escolanets amb la creu i els cirials. L'escolà major amb el salpasser. Tots revestits amb els ornaments de les grans solemnitats. Pluvials de color blanc i roquets randats i emmidonats.

Quan la processó atenyia la campana l'envoltaven i començava el llarguíssim ritual sembrat de psalms i oracions.

«Que sigui santificada pel Sant Esperit perquè el seu cant acreixi la devoció dels fidels, allunyi les insídies de l'enemic, amanseixi el fragor del tro, aturi l'ímpetu de la tempesta, transformi els huracans en brises saludables i posi en fuga les forces del mal que volen pels aires.» Si hagués estat possible que allà hi fos algú que no sabés què cosa era el bateig d'una campana, només s'hauria pogut pensar que estaven parlant dels àngels.

Els capellans voltaven aleshores la campana rentant-la amb aigua beneita, tres vegades per fora i tres per dins alter-

nativament. L'eixugaven amb blanquíssims torcamans. La ungien amb el crisma i tot seguit recollien amb cotons l'oli sagrat que havien escampat. I mentre feien tot això anaven recitant benediccions i llatinòrums comprensibles només des d'esferes més altes.

Per rematar la feina, ara que la campana ja es podia sumar als cors angèlics i cantar amb veu tan santa les divines lloances, portaven un braser ple de carbó roent, hi abocaven encens a grapats i l'hi posaven sota la boca fins que el vas se li omplia i tot el volt dels llavis li vessava d'aromes sagrades.

Era el moment d'hissar-la. Uns quants valents, amb la camisa nova arremangada fins als colzes, s'emparaven dels caps de les cordes dels ternal i uns altres feien una lligada amb samugues a l'anella batallera per guiar l'ascensió i evitar que la campana fregués la paret del campanar. Que no tots els campanars són com el del Pi de Barcelona, que permet fondre campanes al seu interior i pujar-les a plom pels forats centrals de les cúpules internes.

Aparteu les criatures!

La campana s'enlairava i ningú no s'ho acabava de creure i en tots els llavis hi havia un somriure. Quan els de dalt encaixaven els braços del jou a les mosses, la campana restava posada a lloc. I començaven a ventar-la. A la primera batalla els ulls s'humitejaven. Després tot esclatava mentre anaven brandant la campana, cada vegada més amunt, fins que quedava assentada, en equilibri, amb la boca enlaire. Llavors la deixaven anar sola. El jovent potser havia portat les escopetes de caça i els del sometent les seves armes, i esclafien el galeig i els crits i el picar de mans. Fins i tot, quan els padrins eren prou generosos, hi podia haver escampadissa de confits. I durant tot el dia tothom qui tenia bones cames per fer-ho pujava al campanar a repicar unes quantes batallades.

Guardo al racó dels millors records de la infantesa les trobades d'estiu. Quan començaven a esclatar els espetecs, la tia

Montserrat corria a encendre una candela beneïda i, a cada re-truny, se senyava i recitava la fórmula antiga que havia après dels llavis de la seva àvia i la tornada de la qual tothom sap, més o menys igual:

Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara no ens deixeu.

I tot seguit prosseguia l'oració de l'encanteri presumptament pietós:

Santa Elena va pels camps
acompanyant els pelicals.
Els pelicals no poden seguir,
tres núvols veuen venir:
un de trons, un de llamps,
un que porta molts d'espants.
Que no mati ni gall ni gallina
ni sang de criatura viva.
Amén. Jesús.

Ja fa anys que he desistit de saber què són els pelicals. Perquè d'aquest conjur n'hi ha tantes fórmules com famílies tenia el país i cadascuna el deia a la seva manera, alterada per segles de transmissions orals. Però, què ens importen, aquí, els pelicals?

Quan la tempesta creixia i els trons s'encadenaven i s'hi sobreposaven els llampecs i les noies proferien xiscles aguts, i els fonaments de la casa trepidaven, la tia Montserrat no donava l'abast a repetir la seva pregària. Aleshores jo era molt feliç.

Una de les tantes coses que he d'agrar a la meva tia és haver-me fet participar en aquelles darreres romanalles d'un ritu ancestral que la modernitat ha esventat definitivament. Perquè

allò era només un acte domèstic de la gran funció que ella encara va veure ben viva en la seva infància.

Si no haguéssim substituït la nostra pròpia cultura per la de Hollywood podríem ara parlar dels exorcismes sense ser assaltats per idees truculentes i morboses. Antigament els exorcismes es practicaven regularment i amb naturalitat, perquè és ben evident que el mal es fa present a cada instant i convé conjurar-lo.

Entre les mans, hi tinc un llibret rònec, enquadernat en pergamí i editat l'any 1699 amb les degudes llicències episcopals. És un llibre amanós, com convenia a la funció a què era destinat. De la quarantena de fulls que té, més de la meitat són dedicats als exorcismes contra les tempestes i la resta a conjurs per exterminar cucs, aranyes i altres plagues de l'agricultura. Per a la vostra comoditat, i també per a la meua, en tradueixo lliurement del llatí uns fragments que es refereixen al tema que, per ara, ens ocupa:

«El capellà, tan bon punt veurà núvols encastellats i negres que amenacen amb pedregades i tempestes, farà tocar les campanes, perquè al seu so es poden esvaïr, els núvols, i desfer-se. I això s'esdevé perquè les campanes han estat beneïdes en nom de l'Església.»

El llibret prossegueix, advertint que cal que el capellà, després de pregar agenollat davant del Sagrament, acudeixi a les portes de l'església, al lloc de l'exorcisme, amb cor contrit, revestit de sobrepellís i estola morada i armat amb la santa veracreu, la caldereta, el salpasser i, evidentment, aquest llibre mateix, i comenci a fer els exorcismes contra les tempestes, els llamps, els trons, les pedregades i els bufaruts que cal foragitar. I segueixen pàgines i pàgines on es van alternant psalms, oracions, exorcismes, conjurs i cerimònies. El llibret, que ja es veu que és totalment seriós, no s'està de repetir que tot això cal fer-ho amb molta fe. Si, després de tantes comminacions, la tempestat persisteix, el text proposa d'interpel·lar directament

el seu causant: «Oh, maligne Satanàs, porfdieges encara en la teva obstinació?». I continuen més i més d'imprecacions i amenaces.

Les pedregades d'estiu. Quan la batuda era parada al mig de l'era. Quan el raïm verolava.

Mentre els rectors de totes les parròquies de la contrada, cadascun a la porta de llur església, aspergien núvols i senyaven llampecs, i els campaners repicaven, incansables, a bon temps, a cada masia, gran o xica, hi havia una candela cremant i tots els de la casa, arrecerats a la cuina, repetien:

Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara no ens deixeu.

Eren dos exèrcits en ordre de batalla. Una batalla a ultrança. Sovint amb morts.

Perquè, no ho dubteu, les torbonades i els núvols eren el cavall de Troia de les bruixes. Elles congriaven les tempestes. Elles cavalcaven els núvols. Elles els aconduïen i els governaven. Elles, nimfòmanes, lúbriques, promíscues, amistançades i majordomes d'aquell boc de Biterna, el nom del qual més val no escriure. Camuflades entre nuvolades envestien cases i collites, bèsties i persones.

Tothom ho sabia, en temps d'abans. No podien fer pedra del no-res. No eren pas déus. Els calia un pèl de cabra per a cada granet de calamarsa. Si el pagès es trobava esquilades, inopinadament, les cabres del ramat, ben segur que de nit li havia entrat a la cort alguna bruixa i, passat el dissabte, en algun camp, potser llunyà, malmetria la collita. Era prou fàcil d'escatir si la pedregada era natural o provocada. Calia només agafar un gra de gel i deixar-lo al palmell de la mà fins que es desfeia. Si dins la gota d'aigua hi sortia un pèl de cabra, era obra segura de bruixes. Totes les criatures del país n'havien fet la prova i totes havien trobat el pèl, perquè és ben

notori que les calamarsades, nou cops de cada deu, són obra diabòlica.

A vegades algun rector amb traça, a força de pregàries i d'aigua beneïda, havia fet caure dels núvols una bruixa que les campanes ja havien atordit i l'havien trobada a terra, esterrecada. Tothom ho comentava a mitja veu durant dues o tres generacions. Els homes, quan la situació ja era insostenible, des de la finestra de la sala disparaven als núvols escopetades de pólvora beneïda i veien com queia un tros d'escombra o a voltes fins i tot una arracada enganxada a un bocinet d'orella de bruixa.

Ningú no s'ho prenia de broma, tot això. Gens ni mica. Era una revolta general contra el mal que ens oprimeix i com en totes les revoltes que s'ho valien hi havia trets i repic de campanes. S'entén, doncs, que arreu del país quedín encara, escampats com restes d'un naufragi, uns quants comunidors. Heu vist la bellesa d'aquestes construccions? Cada església procurava tenir el seu, i per fer-lo, els feligresos, si calia, es treien el pa de la boca. Aquella gent era pràctica i només despenia els seus recursos escassos en allò que creia indispensable. Per això bastien els comunidors amb la finalitat exclusiva de comminar les tempestes. Eren els castells que defensaven les fronteres del bé. Les altes torres des d'on es dirigien les manobres de l'exèrcit que lluitava contra les tropes del caos. Gairebé tots han caigut i jo passo pena recelant que la victòria s'hagi inclinat al camp contrari.

Si haguéssiu arribat fins aquí sense exclamar en el secret del vostre pensament «Si n'eren, d'ignorants!», ara voldria felicitar-vos. Sí, tota aquella humanitat ignorava això que qualsevol manual de física escolar explica ara ben senzillament i que algunes criatures d'avui a voltes potser entenen. Però no pel fet d'ignorar-ho era menys humanitat.

Si feu la prova de preguntar al vostre entorn per què plou o pedrega, o com es produeixen els llamps, voleu dir que, més

enllà dels quatre conceptes generals, trobareu gaire gent que us ho sàpiga explicar amb precisió?

És més, quan fulgura el llamp i esclata el tro, ¿creieu que hi ha algú normal que resti impassible i es digui: «Vet aquí que a l'atmosfera hi havia una diferència de potencial prou alta entre la càrrega positiva d'un núvol i la negativa d'un altre i això ha produït una successió de descàrregues elèctriques automantingudes»?

Jo vull viure entre persones i no envoltat d'enciclopèdies.

I és que la pregunta bona no és «com es formen les tempestes», sinó, «per què es formen». I la nostra resposta a aquesta pregunta és molt més insatisfactòria que la dels antics. La nostra resposta és frívola i altament perillosa.

Un llamp és només un fragment insignificant de la successió de fets que conformen el rosari de la nostra vida. Prenem, si us plau, aquest instant del llamp només com un símbol. Si accepto que aquesta tempesta que acaba d'esclatar s'ha produït per simple atzar, que no estava predeterminada per una successió de fenòmens anteriors inevitables, estic admetent que l'encadenament de fets que condicionen la meva actuació diària només és guiada per l'atzar i aleshores tots plegats no som més que un munt de fullaraca sense albir que voleia i que s'arremolina guiada per l'huracà de la irracionalitat.

Si, per contra, armat amb la ciència defenso que l'atzar no existeix i que tot és degut a la successió d'uns fenòmens que —si fóssim capaços d'analitzar fins al darrer detall— eren perfectament previsibles, em situo en una forma de determinisme científic i em converteixo en una peça del gran robot de l'univers, en un ninot penjat dels fils de la causalitat i mogut per ells.

Quedo entre l'espasa i la paret. Entre el vertigen de la casualitat o l'angoixa de la causalitat.

Per fugir del parany que m'he parat a mi mateix no serveixen mitges tintes. Podem dir que uns fenòmens estan condicionats

per les lleis inexorables de la ciència i que uns altres queden a l'atzar i els pot modificar la meua voluntat, i que aquí rau el meu marge de llibertat. Però això és tan poc convincent com curar una apendicitis amb aigua tèbia. Perquè, a diferència dels antics, jo sé que l'univers, amb el meu cos i el seu cervell inclosos, és un laboratori controlat per la química i la física i, per tant, predeterminat. I com que ens hem retallat voluntàriament les ales amb les tisores de la ciència, no podem volar més enllà. M'he negat la possibilitat d'admetre com a cert res que la ciència no pugui demostrar. I dins de les reixes de la gàbia on m'he tancat, fins i tot soc incapaç de tenir la certesa que en mi pugui existir un bri de llibertat.

Em resta encara la sortida d'anar reculant, d'efecte a causa, una i altra vegada fins a arribar a l'origen. I allà, *in principio*, treure'm de la màniga la carta de l'atzar. Com a entreteniment intel·lectual de tarda de diumenge pot estar bé. Però d'aquesta manera posem l'atzar a l'origen d'un univers complex subjecte a un ordre matemàtic. Amb una resposta així, podríeu veure satisfeta la pregunta fonamental?

Tots tenim clar que la matèria funciona d'acord amb les lleis de la física, que és tant com dir que segueix el dictat de les matemàtiques. Però ja no és tan evident que funcioni «només» d'acord amb les matemàtiques. De fet les matemàtiques són completament estranyes a la matèria. Per tant, podem dir que la matèria és governada des d'un pla extern a la matèria mateixa. Dins d'aquest pla superior que governa el món material hi ha, sens dubte, les matemàtiques. Però potser aquest pla superior és molt més complex i les matemàtiques són només la part d'ell que nosaltres sabem veure.

La ciència treballa amb una porció mínima i aïllada de l'univers. Però a mesura que ha anat ampliant el seu camp de treball diuen que la mecànica quàntica, per exemple, de la qual no us en sabria dir res, ha començat a expressar dubtes sobre la validesa del determinisme científic.

Sí que us sé dir, en canvi, que no hi ha bruixes encamellades a la cresta dels núvols. Mai no n'hi ha hagut. Però ara que ens hem quedat sense bruixes, ni dimonis, ni comunidors que donin sentit al perquè del món, només ens queda, per triar, l'atzar o el determinisme i, al meu veure, la solució és més precària, encara, que la de les bruixes.

La solució dels exorcismes i les bruixes permetia ser considerada com un símbol per expressar el pla extern a la matèria que, des d'un nivell superior, la governa. Ara hem limitat aquest pla a les matemàtiques, hem renunciat a aquest símbol i ens hem tornat, en conseqüència, més superficials.

No estic defensant els poders de les bruixes. I molt menys encara la culpabilitat de les pobres dones que hagueren de suportar una incriminació tan falsa i tan feixuga. En un moment de la seva llarguíssima història la Santa Inquisició va ser copsada i utilitzada per part del poder com un instrument útil per controlar la societat. Les bruixes reals, les dones de carn i ossos del seu temps, eren dissidents marginals. I la societat inquisitorial no admetia cap mena de dissidència. Res que no encaixés en els seus esquemes. Més o menys com la majoria d'estructures de poder que, dissimuladament, avui regeixen les nostres vides. També la Inquisició dissimulava revestida amb la capa de la fe.

Però més enllà de la crueltat física amb què les bruixes foren perseguides —la crueltat és un ingredient freqüent de trobar en les coses humanes—, hem de tenir en compte la persecució ideològica que va abocar tota la societat, fins i tot les mateixes acusades, a creure en la capacitat de provocar els mals que els imputaven. La Inquisició a casa nostra, igual que d'altres estaments instrumentalitzats pel poder en altres llocs d'aquella Europa que es deia civilitzada, va acabar vencent. Per això les nostres bruixes d'avui són mítiques. Són bruixes de conte. Personificació del mal. Clixés que la societat necessita i que crea a costa de tants de sofriments dels més febles.

Ja podeu comptar, doncs, que us parlava de la bruixa estereotip. No de la pobra víctima. Per a ella tota la nostra comprensió i simpatia.

Amb això només vull fer notar que la nostra ignorància del perquè és, com a mínim, tan gran com la dels vells, i la nostra resposta a la pregunta vital és tan inútil com ho era la de les bruixes. I allò que és més greu és que nosaltres ens hi conformem, plens d'orgull i buits de pensament, convençuts que hem fet avançar la humanitat fins al límit.

Aquells vells ignorants, amb un desconeixement absolut dels principis més elementals de la meteorologia, no analitzaven els detalls i per entendre el perquè de les tronades buscaven respostes globals que incloïen també el nivell superior. Arribaven, però, a unes conclusions que per a nosaltres són absolutament insuficients. És més, errònies.

Nosaltres, a força de limitar el camp dels nostres interessos, hem aconseguit trobar un mètode —el científic— que ens dona una resposta satisfactòria. Però hem quedat tan pagats de la nostra troballa que no tan sols rebutgem com a fals tot el que no s'ajusta al nostre mètode, sinó que inclús hem renunciat a preguntar-nos per tot allò que queda al nivell superior, el que no és material. Fins i tot sospito que tenim por de preguntar-nos per què funcionen les matemàtiques. Ara que sabem molt millor que els vells com es produeixen les pedregades, ara foragitem dels nostres interessos tot allò que queda fora de l'abast de la ciència. Ens neguem a pensar-hi. Hem aclarit el com al preu de renunciar a preguntar-nos el perquè.

La resposta dels vells era tan precària com la nostra, però les bruixes i els exorcismes ningú no se'ls prenia gens ni mica de broma, entre altres coses perquè tampoc no faltaven les víctimes en el nostre camp. Unes víctimes força més reals que les operacions matemàtiques.

—Entreu a casa, vailets! Sortiu de sota els arbres! No us estigueu davant d'aquella porta. Us vull ben quietes. Tanqueu bé les finestres.

Érem infanteria obedient a les ordres. Qui no en sabia, de gent morta pel llamp? Les tronades a pagès són tota una altra cosa que les tronades domades de ciutat.

A quants de llocs les fúries infernals no havien fulminat amb un llamp la caldereta de l'aigua beneïda i l'havien fosa a les mans mateixes del capellà allà al mig del comunidor?

Els nostres herois eren, però, els de dalt del campanar. Eren herois ben reals que s'enfilaven al lloc més perillós i afrontaven la càrrega directa de l'enemic que atacava als quatre vents el bastió més odiat per ells, des d'on es projectava el so mortífer de les campanes. Un simple càlcul empíric feia evident que enlloc no queien tants impactes de llamp com als campanars, i tothom era capaç de comprendre'n la causa. Però amb tot mai no van faltar valents i sacrificats disposats a ventar i repicar campanes.

Pels que exigeixen dades històriques precises podem escriure que a les dotze del migdia del 13 de novembre de 1846 una campanera i uns noiets van pujar al campanar de Santa Maria de Badalona per tocar l'àngelus. Els núvols d'aquell migdia no devien estar tan deshabitats com semblava perquè, de sobte, es van inquietar i un llamp es va abatre sobre les campanes, va matar un dels nois i va deixar mig morta la dona.

Mentre ells es jugaven la vida, els altres, els de la trinxera i la rereguarda no sempre exempta de perills, cremaven al caliu de la llar alguna fulla de llorer, que espetegava. «Cremeu llorer, que fa fugir les bruixes», deien. Era llorer que havien beneït el Diumenge del Ram. Jo no ho havia aconseguit, però ho havia sentit contar prou vegades a la generació dels meus pares. Quan el dia del Ram la processó s'adreçava a l'església, les portes eren tancades. Llavors el capellà hi feia tres trucs

amb l'asta de la creu mentre la menudalla brandava els rams
i s'esgargamellava cridant:

Obriu, obriu,
que volem entrar
a les portes de l'església
que hi venen bacallà!
Santa Magdalena
tira la cadena
per lligar el dimoni.
Visca sant Antoni!

Era aquesta la funció del llorer: lligar el maligne i les bruixes, fàmules seves, per impedir que ens ataquessin. La gent sabia que sant Antoni va entrar en lliça contra el banyeta i va sortir-ne paladí victoriós. Per això l'incorporaven a la fórmula del conjur que donava al llorer la seva virtut.

El so de les campanes de ciutat avança acanalat per carretons. Topa amb edificis. Lluita contra la remor urbana. Però a pagès la veu de les campanes no troba obstacles que s'hi oposin i ressona per tots els racons d'aquestes valls suaus, tan enllà com arriba la comunitat humana que s'hi sent identificada, i més enllà i tot. És una veu lliure, sense restriccions, que es va allunyant plàcidament mentre escampa vers l'infinit el seu *bàldaram*. Fins on arriba el clam de la campana, arriba l'espai sagrat.

Quan el poble surt en processó i abandona momentàniament el recer inviolable del temple per penetrar en l'espai caòtic de la natura, no n'hi ha prou amb gonfanons ni creus processionals. L'enemic sempre està a l'aguait i totes les precaucions són poques. Per això, mentre la processó avançava entre boscos i vinyes i sembrats, les campanes omplien l'aire amb la seva veu, que corria lliure per tot el terme.

Ja fa anys que les entendridores processons rurals no surten amb freqüència regular —de fet no surten mai del món—

a sacralitzar la sagrera ni passen pel davant d'aquesta finestra de la cuina de casa. Però quan el rellotge va fer sonar les campanades de les nou vaig pensar que el nostre temps, de moment, encara és payout, poc o molt, per una vibració sagrada.

Un matí, investigant no sé quines històries pretèrites, vaig anar a escorcollar l'arxiu parroquial. Em va venir a raure a les mans una llibreta vella, que no feia al cas. Li vaig donar un cop d'ull, per pura curiositat. Després de la guerra el rector hi havia anotat meticulosament els donatius de cadascun dels feligresos per refer les campanes. I vaig veure, sorprès, que un cop feta la suma, algú amb un nom desconegut al poble havia doblat la quantitat. Ningú no n'havia sentit a dir mai res. L'oncle i la tia Roseta m'esperaven a dinar. Quan érem a taula vaig intentar comentar, innocentment, la troballa. L'oncle no creia, ni de lluny, en bruixes. Ben mirat, les bruixes eren d'uns temps molt anteriors als seus. Amb una llambregada enigmàtica, mig arronsant-se d'espatlles, va defugir la pregunta. Però sospito amb fonament d'on havien sortit els pistrincs.

«Ara, en arrencar els estrats pictòrics anaven sortint la pols antiga, les olors, potser fins i tot els sons... retinguts durant segles. Estava deslliurant els temps. Quedava submergit en tots els temps i, per tant, ja no vivia avui, ni ahir, ni fa cent anys. M'alliberava dels límits temporals. Esdevenia de sempre.»

Unes reformes a la casa pairal són el punt de partida d'aquesta narració. La història d'una casa és la història d'una família, i a l'inrevés. Les capes de pintura, a mesura que salten, aniran revelant un fris de records i faran aflorar totes les vides que ha contingut la cuina vella. En el transcurs d'un dia, l'autor ressegueix totes les èpoques, explorant en detall la masia i alguns aspectes de la seva humil anatomia, però també aprofundint en trets i tradicions que acompanyen la vida rural.

Aquest descabdellament natural del temps, el porta a reflexions que van més enllà d'ell i de les persones concretes que han habitat la casa. Rosàs connecta un costumari particular amb una cosmovisió. Tot el que fa, en definitiva, que un poble sigui més que una suma de persones. Perquè on hi ha una casa, tot comença.

